

dr Wojciech Kotowicz

Polityczne uwarunkowania funkcjonowania enklaw na świecie (Political conditions of the functioning of enclaves in the world)

Wykonana na rzecz Activity: 6,7,8

Terytorium państwa składa się z przestrzeni lądowej, morskiej i powietrznej. Wśród państw istniejących w przeszłości jak i współcześnie, dużą część stanowią państwa o terytorium jednolitym. Terytorium państwowe nie musi jednak tworzyć jednolitej całości. Jego część może być oddzielona od podstawowego trzonu państwa przez terytorium innego państwa. Może być także rozczłonkowane, obejmując szereg fragmentów zarówno kontynentów, jak i wysp. Wśród tego typu państw wyróżnia się również podmioty, w skład terytorium których wchodzi enklawy¹.

Enklawy są szczególnie interesujące w kontekście stosunków dwustronnych między państwem macierzystym i państwem (państwami) je okrążającymi. Enklawy w sposób istotny wpływają na te relacje, a zakres tego wpływu jest o wiele bardziej znaczący, niż wynikałoby to z relatywnie niewielkiej ludności i terytorium danej enklawy².

Według Włodzimierza Malendowskiego enklawa to „część terytorium państwa oddzielona i otoczona przez terytorium innego państwa” (*Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, Wrocław 1998). Współcześnie enklawą jest m.in. włoskie Campione w Szwajcarii, hiszpańska Livia we Francji, belgijskie Beasle-Duc na terytorium Holandii czy hiszpańskie miasta Ceuta i Melilla otoczone terytorium Maroka. Jeżeli enklawa ma brzeg morski, wtedy nazywa się ją półenklawą (*Encyklopedia politologii*, t. 5, red. T. Łoś-Nowak, Kraków 2002). Półenklawą były Prusy Wschodnie w okresie 1919-1939, czy obecnie Obwód Kaliningradzki FR, który ze wszystkich stron okrążony jest przez terytorium innych państw i jednocześnie ma brzeg morski. Podobną definicję enklawy podają Marian Baczarow i Andrzej Suliborski: „enklawa to najczęściej niewielkie terytorium umiejscowione wewnątrz innego państwa i równocześnie nie podlegające jego jurysdykcji”. Autorzy uważają,

¹ Szerzej zob.: Winokurow J., *Teorija anklawow*, Kaliningrad 2007.

² H. Auhagen, *Die völkerrechtliche Stellung der Enklaven und Exklaven*, Gotingen 1961, passim.

że enklawą jest „jednoznacznie wydzielony obszar, który jest suwerenną jednostką administracyjną położoną na terytorium jakiegoś kraju, ale stanowi integralną część innego państwa. Taka enklawa jest jakby oderwana od własnego państwa narodowego i znajduje się w otoczeniu obcego terytorium” (M. Baczwarow, A. Suliborski, *Kompendium wiedzy geografii politycznej i geopolityce. Terminologia*, Warszawa 2003, s. 36). Podobne definicje enklawy, choć nie bez pewnych różnic, odnaleźć można w pracach polskich geopolityków i geografów politycznych, takich jak Jerzy Loth (*Zarys geografii politycznej*, Kraków 1925), Józef Barbag (*Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1987), Stanisław Otok (*Geografia polityczna*, Warszawa 2004), Zbigniew Rykiel (*Podstawy geografii politycznej*, Warszawa 2005) i Marek Sobczyński (*Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne*, Toruń 2006).

Enklawy są podmiotami terytorialnymi, w których – i wokół których – zachodzą procesy polityczne wymagające pogłębionych badań. W enklawach splatają się procesy globalizacji, regionalizacji, a także lokalizmu, uważane obecnie za najistotniejsze paradygmaty określające specyfikę współczesnych stosunków międzynarodowych³. Równoległe z nimi, odbywa się nie mniej ważne dla światowego porządku wzajemne oddziaływanie procesów unifikacji i różnicowania się wspólnot politycznych, takich jak organizacje międzynarodowe i państwa. Trzeba bowiem pamiętać, że w odniesieniu do enklaw istotne jest wskazanie zakresu i charakteru wpływu aktorów uczestniczących w tym procesie, uwzględniając zarówno politykę wewnętrzną samej enklawy, jak i państwa (państw) będących jej sąsiadem (sąsiadami). Poznanie problemów enklaw światowych jest istotne nie tylko przez fakt, że w części z nich dochodzi do kształtowania się specyficznych cech politycznych i swoistej tożsamości, ale także dlatego, że dochodzi w nich często do wzajemnego oddziaływania różnych kultur i cywilizacji, co rodzi różnego rodzaju konflikty⁴.

W zagranicznej literaturze przedmiotu zauważa się, że enklawy z racji swojego „nienaturalnego” usytuowania geopolitycznego muszą zmagać się z wieloma niedogodnościami związanymi z zarządzaniem politycznym. Szczególnie widoczne jest to w przypadku nowych enklaw w Europie i w Azji, powstałych po rozpadzie bloku wschodniego. Istnieją również i

³ E. Vinokurov, *A Theory of Enclaves*, Lanham 2007, passim.

⁴ E. Vinokurov, *The Enclave-Specific Vulnerability of Kaliningrad*, [w:] *Kaliningrad 2020: its future competitiveness and role in the Baltic Sea economic region*, red. Liuhto K., Pan-European Institute, Turku, 56-74. Por.: H. Becker, *Die Rechtsverhältnisse an der Schweizergrenze: Ein Beitrag zum nachbarlichen Völkerrecht*. Editeur Glarus: Buchdr. Neue Glarner Zeitung 1931.

take enklawy, które są bardzo odporne jeżeli chodzi o ich spójność wewnętrzną, nawet w obliczu wojny, zmiany granic czy systemów gospodarczych⁵.

Przyczyny powstawania enklaw były różnorodne i złożone. Najczęściej ich istnienie stanowiło efekt zmian terytorialnych związanych z tworzeniem się państw narodowych, realizacji feudalnych praw dotyczących władania ziemią, było skutkiem postanowień traktatów międzynarodowych często kończących wojny, a także łączyło się z rozpadem imperiów kolonialnych. Najwięcej enklaw istniało w czasach feudalizmu. W klasycznym (1648-1919) oraz współczesnym okresie stosunków międzynarodowych trwał proces ich likwidacji⁶.

Należy zauważyć, że prawo międzynarodowe nie traktuje enklawy w szczególny sposób. Jest ona bowiem częścią państwa macierzystego i wszelkie regulacje prawne go dotyczące, obejmują ją w równym stopniu. Państwo macierzyste sprawuje zwierzchnictwo terytorialne na obszarze enklawy. Konsekwencją tego jest podporządkowanie władzy państwowej wszystkiego co się na terytorium enklawy znajduje i w jej obrębie zachodzi. Ze zwierzchnictwem terytorialnym państwa na terytorium enklawy związane są liczne obowiązki w stosunku do innych państw⁷. Enklawę, tak jak i państwa z którymi ona graniczy dotyczy również zasada dobrosąsiedztwa. W związku z tym, na jej terytorium niedopuszczalne jest prowadzenie jakiegokolwiek działalności zabronionej przez prawo międzynarodowe, to znaczy takiej, która mogłaby wyrządzić szkody na terytorium państw sąsiadujących. Trzeba jednak podkreślić, że w niektórych przypadkach, enklawy poddawane są szczególnym reżimom prawnym, zwłaszcza jeśli o zasady przekraczania granicy czy kwestie migracyjne⁸.

Amerykańscy naukowcy Honoré Catudal i Georgie Robinson, którzy zajmowali się sytuacją enklaw w okresie 1950-1980 XX w. stwierdzili, że rozwój enklawy zależy od trzech podmiotów: państw sąsiednich, państwa, którego częścią jest enklawa oraz od samej enklawy. Z kolei Susanne Nies pisała, że wszystkim enklawom właściwe są cztery grupy problemów, które powinny zostać uwzględnione podczas opracowywania koncepcji rozwoju enklawy, a związane są z: dostępnością; sposobem rządzenia; gospodarką; specyfiką tożsamości (w porównaniu z krajem „macierzystym”). Przykładowo, kwestia dostępności do enklawy oraz ich

⁵ Szerzej zob.: G. Baldacchino, *Island enclaves: offshoring strategies, creative governance, and subnational island jurisdictions*, Montreal; Ithaca: McGill-Queen's University Press, 2010

⁶ M. Schmidt, *Exklaven und Enklaven: Und andere territoriale Anomalien*, München 2008, passim.

⁷ Szerzej na ten temat zob.: A. Klemieszew, *Problema eksklawnosti w kontiektie globalizacji*, Kaliningrad 2005. Por.: P. Gold, *Gibraltar British or Spanish*, Oxon 2005.

⁸ Zob.: H. Catudal H., *The Exclave Problem of Western Europe*, University of Alabama Press 1979.

komunikacja z państwem macierzystym stanowi istotne żywotne znaczenie dla każdej enklawy. Ten problem może być, i nierzadko jest, źródłem poważnych konfliktów. Wystarczy przypomnieć sytuację z tak zwanym „polskim korytarzem”, który przed II wojną światową oddzielał Prusy Wschodnie od pozostałej części Niemiec, lub blokadę Berlina Zachodniego i problem dostępu do niego z Republiki Federalnej Niemiec. Ale również obecnie, w dobie kiedy granice w warunkach globalizacji stopniowo tracą swoje funkcje barierowe, problem dostępu z enklawy do oddalonej metropolii w dalszym ciągu stanowić może czynnik konfliktogenny⁹.

Dynamika życia politycznego w enklawie uwarunkowana jest przez grupę następujących czynników: strukturą enklawowej przestrzeni politycznej, wpływem państwa macierzystego, wpływem państwa okrążającego i polityką międzynarodową¹⁰.

Bibliografia

- Auhagen H., *Die völkerrechtliche Stellung der Enklaven und Exklaven*, Gotingen 1961.
- Baldacchino G., *Island enclaves: offshoring strategies, creative governance, and subnational island jurisdictions*, Montreal; Ithaca: McGill-Queen's University Press, 2010.
- Becker H., *Die Rechtsverhältnisse an der Schweizergrenze: Ein Beitrag zum nachbarlichen Völkerrecht*. Editeur Glarus: Buchdr. Neue Glarner Zeitung 1931.
- Catudal H., *The Exclave Problem of Western Europe*, University of Alabama Press 1979.
- Farran O., *International Enclaves and the Question of State Servitudes*, „International and Comparative Law Quarterly” 1955, No 4, s. 297-307.
- Gold P., *Gibraltar British or Spanish*, Oxon 2005.
- Klemieszew A., *Problema eksklawnosti w kontiektstie globalizacii*, Kaliningrad 2005.
- Nies S., *Sand in the Works. Enclaves challenging Metropolitan States. A comparative Study on the Governance of Cabinda, Ceuta, Kaliningrad, Nagorno Karabakh, Nakhchivan, Melilla and Gibraltar*, Paris 2004.
- Schmidt M., *Exklaven und Enklaven: Und andere territoriale Anomalien*, München 2008.
- States, Microstates and Islands*, eds. Dommen, E. and P. Hein, London 1985.
- Vinokurov E., *A Theory of Enclaves*, Lanham 2007.

⁹ Zob.: S. Nies, *Sand in the Works. Enclaves challenging Metropolitan States. A comparative Study on the Governance of Cabinda, Ceuta, Kaliningrad, Nagorno Karabakh, Nakhchivan, Melilla and Gibraltar*, Paris 2004.

¹⁰ O. Farran, *International Enclaves and the Question of State Servitudes*, „International and Comparative Law Quarterly” 1955, No 4, s. 297-307.

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union

Vinokurov E., *The Enclave-Specific Vulnerability of Kaliningrad*, [w:] *Kaliningrad 2020: its future competitiveness and role in the Baltic Sea economic region*, red. Liuhto K., Pan-European Institute, Turku, 56-74.

Winokurow J., *Tieorija anklawow*, Kaliningrad 2007.